

Wartości, aksjologia, kultura – część pierwsza (wprowadzenie)

Values, Axiology, Cultures – Part One (Introduction)

Dynamiczna rzeczywistość drugiej dekady XXI wieku skłania do myślenia o otaczającym świecie jako sferze ciągłej zmiany, pełnej gwałtownych wydarzeń, zrywającej więzy z tym, co jeszcze niedawno wydawało się tradycyjne i niezmiennie. W rzeczywistości nastawionej na postęp, pośpiech, przyszłość coraz trudniej nie tylko w pełni odczuć współczesność (por. Dauksza, 2023), lecz również dostrzec przeszłość z jej wartościami i potencjałem. Zarazem we współczesnej kulturze wyraźnie dają o sobie znać tendencje kładące nacisk na poszukiwanie stałości i trwałości, niejako na przekór doświadczeniom przełomu XX i XXI stulecia, na przekór poczuciu kryzysu (por. Śleziński, 2014). Jakie miejsce na mapie tych zjawisk zajmuje literatura, której badania od lat – jak przed ponad dwoma dekadami wskazywał Andrzej Karcz (2001) – przeżywają kryzys? Co się dzieje z językiem? W jaki sposób przebiega dialog między dawnymi porządkami a współczesnym poczuciem chaosu?

Sformułowane w ten sposób pytania stały się punktem wyjścia do refleksji nad zjawiskami literackimi, językowymi i kulturowymi obecnymi we współczesnym dyskursie naukowym. Wychodząc od myślenia o wartościach w czasach kryzysu, autorzy tekstów starali się dokonać oglądu wybranych zagadnień, by przedstawić ich znaczenie zarówno dawniej, jak i dziś.

Numer otwiera studium Artura Timofiejewa poświęcone pierwszej, a zarazem najpoczytniejszej, powieści Ignacego Krasickiego, czyli *Mikołaja Doświadczyńskiego przypadkom*. Rozpoczynając od charakterystycznego dla akademickiego dyskursu historycznoliterackiego wskazania, iż utwór był próbą realizacji oświeceniowej utopii ładu społecznego (i ekonomicznego), badacz dokonuje

analizy prezentowanej w tekście kultury pierwotnej, której schemat Krasicki prawdopodobnie zrekonstruował na podstawie znanych XVIII-wiecznym czytelnikom opisów podróży. Pokazuje, iż wykreowana w utworze nipuańska kultura charakteryzuje się hermetyzmem zewnętrznym, inkluzyjną otwartością, plemiennością oraz niepiśmiennością, a jedynym sposobem utrwalania i komunikowania wiedzy (w tym również obowiązującego systemu wartości) staje się *praxis*.

Szkic Magdaleny Zaremby podejmuje zagadnienie ekfrazy we *Wspomnieniach z podróży w obce kraje. W listach do Helenki T. Klementyny z Tańskich Hoffmanowej*. Autorka stara się prześledzić, w jaki sposób ceniona pisarka wykorzystywała deskrypcje dzieł malarskich (uzupełniane odpowiednio dobranymi cytatami biblijnymi) w celu stworzenia swoistego *vademecum* postępowania dla młodych panien. Kształtując wrażliwość estetyczną, pisarka konsekwentnie dążyła do modelowania i propagowania odpowiednich wzorców etycznych.

Zagadnienie wartości wybranych elementów przestrzeni w powieści Gilberta Keitha Chestertona *Manalive* stanowi temat szkicu Moniki Szymczak-Kordulasińskiej. Artykuł zatytułowany *Selected Aspects of Space in Gilbert Keith Chesterton's Manalive* (*Wybrane aspekty przestrzeni w Manalive Gilberta Keitha Chestertona*) został podzielony na trzy części. W pierwszej badaczka opisuje wiatr jako zjawisko powodujące swoiste przenikanie się przestrzeni oraz siłę sprawczą. Część druga dotyczy ogrodu, który jawi się jako miejsce mistyczne, przestrzeń rozwoju i przejścia bohaterów. Ostatnie ogniwo rozważań dotyczy ruchu horyzontalnego oraz koncepcji pionowej osi, wyznaczającej linię połączenia różnych porządków (nadprzyrodzonego, ziemskiego, podziemnego).

W kolejnym artykule *Zapach papieru. Inaczej o Dymach nad miastem Władysława Broniewskiego* przedmiotem zainteresowania autorki stała się materialność wydane w 1927 roku przez Książkę tomu poetyckiego, traktowana jako wartość znacząca. Aleksandra Więcek podjęła próbę odczytania tekstów składających się na zbiór w kontekście zaprojektowanej przez Mieczysława Szczukę okładki. Wskazała, jak ważna dla obu twórców idea konstrukcji wpłynęła na realizowane przez nich projekty artystyczne, prowadząc z jednej strony do denominacji (Broniewski), z drugiej zaś do fotomontażu (Szczuka); w ten sposób powstał spójny w treści i formie tom, zajmujący ważne miejsce w dyskusji o polskiej poezji rewolucyjnej XX wieku.

Szkic Atinati Mamatsashvili przybliży zagadnienia związane z literaturą belgijską lat 40. minionego stulecia. W pracy zatytułowanej *La bibliothèque de l'écrivain comme réplique à l'idéologie nazie pendant la Seconde Guerre mondiale* (*Biblioteka pisarza jako odpowiedź na ideologię nazistowską podczas II wojny światowej*) gruzińska badaczka przeanalizowała prace Maxa Servaisa oraz Paula Wilemsa pod kątem nadrzędnego zagadnienia prowadzonych rozważań, czyli uwzględniając funkcjonowanie biblioteki jako narzędzia walki i oporu. Biblioteki

powstające poprzez lektury, przywołania i odnośniki malarskie pozwalały przeciwstawić się nazistowskiej przemocy. Badaczka, prezentując wybrany wątek, postarała się także pokazać indywidualizm pisarski obu twórców oraz specyficzne cechy ich literackiego warsztatu.

Skomplikowane ze względów ideologicznych relacje między kulturami polską a niemiecką w latach 50. XX wieku odsłania artykuł Marka Rajcha *Powieść dla dojrzałych politycznie czytelników – Ludzie bezdomni Stefana Żeromskiego a cenzura w NRD*. Przedstawione w nim zostały wyniki badań przeprowadzonych przez autora w niemieckich archiwach, dotyczące procesu cenzurowania utworu Żeromskiego. Powieść ukazała się w piątym roku istnienia NRD w wydawnictwie Aufbau-Verlag, które realizowało program publikowania dzieł nawiązujących tematyką i wymową do niemieckiego dorobku humanistycznego, a także istotnych tekstów o podobnej randze z innych kręgów kulturowych. W artykule przedstawione zostały nie tylko opinie zawarte w recenzji wydawniczej, ale także oceny sformułowane na zlecenie urzędu cenzury, co pozwala prześledzić swoisty – jak nazwał to autor – „spór intelektualny, pojedynek na argumenty dwóch znawców literatury”. W konsekwencji daje to możliwość zrekonstruowania „wartościowania” powieści zależnie od przyjętej perspektywy i oglądu ideowego.

Artykuł Valentine Oncisn pod tytułem *Le montage culturel européen comme le montage au cinéma et en art* podejmuje kwestię kulturowego montażu w szeroko rozumianej sztuce (a właściwie w sztukach). Zagadnieniem kluczowym dla prowadzonych rozważań jest problem tworzenia elastycznych więzi między dziełami w kontekście montażu jednoczącego, jakim jest kultura europejska. Autorka analizuje europejski projekt kulturowy poprzez ideę montażu w sztuce i kinie, odwołuje się przy tym (tworząc swoisty most między czasem i przestrzenią) do dokonań Leonarda da Vinci oraz Siergieja Michajłowicza Eisensteina.

Szkic *Of Black Boys and Haunted Houses: Spectrality and Historical Rewriting in Randall Kenan's Short Fiction* Vanesy Lado-Pazos przedstawia kwestię znaczenia duchów w dwóch opowiadaniach Kenana: *Tell Me, Tell Me* (1992) oraz *Resurrection Hardware or, Lard and Promises* (2018). Wykorzystując badania spektralności, autorka pokazuje, w jaki sposób duchy stają się metaforą przeciwstawienia dominującym narracjom historycznym i społecznym. Ów sprzeciw w przypadku pisarza dotyczy dawnej i obecnej marginalizacji osób czarnoskórych w Ameryce, a pojawiające się w tekstach duchy to symbole przemocy społecznej (rasowej) oraz potrzeby ponownego zapisania historii i pamięci. Artykuł eksponuje znaczenie pamiętania o historycznych niesprawiedliwościach i stawiania im czoła, aby możliwe stało się rozwiązywanie współczesnych problemów rasowych.

Szkic Julii Zygan dotyczy frapującego tematu wiktoriańskiej kobiecości transponowanego do utworu Francine Prose (*Jane Eyre in Therapy: A Neo-Victorian*

Perspective on the Literary Classic in "The Mirror" by Francine Prose). Tekst z 2016 roku, traktowany jako neowiktoriańskie przepisane słynnej powieści Charlotte Brontë, analizowany jest w kontekście teorii hipertekstualności Gerarda Genette'a. „The Mirror” jawi się z jednej strony jako hołd oddany wielkiej poprzedniczce, z drugiej zaś jako utwór kwestionujący wartości prezentowane w powieści. Badaczka przedstawia dokonane przez Prose zabiegi ujawniające przemilczenia i manipulacje, a także zwraca uwagę na eksponowany w hipertekście wątek zrozumienia wśród kobiet (budowanego na wspólnych doświadczeniach) i siostrzeństwa.

Dzięki rozważaniom prowadzonym przez Agnieszkę Reszkę w pracy *Nino Haratischwili i jej literacki obraz Gruzji przedstawiony w utworach prozatorskich* czytelnik ma okazję przyjrzeć się wizji państwa i narodu gruzińskiego tworzonej z uwzględnieniem kontekstu historycznego, a jednocześnie – mimo zaangażowania piszącej, która wplata w narrację wątki autobiograficzne – zakładającej pewien dystans, możliwy dzięki geograficznemu oddaleniu (od 2003 roku pisarka mieszka w Niemczech, a w 2012 roku przyjęła obywatelstwo niemieckie). Przedmiotem analiz badaczki są przypominające sagi rodzinne powieści *Ósme życie (dla Brilki)* oraz *Coraz mniej światła* prowadzące odbiorców od czasów carskiej Rosji aż do współczesności. Pozwalają one odsłonić bogactwo tradycji i kultury Gruzji, a jednocześnie tworzą okazję, by wyeksponować wewnętrzne rozbieżności systemu wartości na oficjalny (dostosowany do państwa i władzy) oraz prywatny (realizowany w relacjach rodzinnych, przyjacielskich).

Anna Sańczyk-Cruz w szkicu *Institutional Constraints and Agentive Stances of Adult ESL Instructors in Fostering Culturally Responsive Spaces in Their Language Classrooms* zaprezentowała, jak doświadczenia i relacje dwóch nauczycieli języka angielskiego wpłynęły na ich zdolność do tworzenia odpowiedniej przestrzeni kulturowej dla pracy podczas zajęć językowych dla dorosłych. Badaczka pokazała wyzwania, przed jakimi stają lektorzy pragnący współcześnie efektywnie uczyć zróżnicowanych kulturowo i językowo studentów, a także wskazała na konieczność (zwłaszcza w obliczu dużej mobilności kulturowej) przygotowania nauczycieli języków obcych do budowania przyjaznych i bezpiecznych przestrzeni kulturowych.

Kwestię nauczania języka w zmieniającym się świecie podejmuje także artykuł Krzysztofa Kotuły *The Value of Digital Games in Language Learning – What the Research Tells Us and Pathways Forward*. Badacz zwraca uwagę na potencjał cieszących się popularnością gier cyfrowych w kontekście praktyki nauczania języków obcych. Autor wskazuje na potrzebę pogłębionej refleksji związanej z wdrażaniem na szeroką skalę wypracowanych indywidualnie rozwiązań; proces ten winien obejmować nie tylko kadrę dydaktyczną, lecz także społeczeństwo, w którym głęboko zakorzeniło się przeświadczenie o szkodliwości gier komputerowych.

Tom zamyka artykuł poświęcony tekstowi Marcina Kąckiego *Moje dziennikarstwo – alkohol, nieudane terapie, kobiety źle kochane, zaniedbane córki i strach przed świtem* oraz sprowokowanej nim dyskusji medialnej stanowiącej reakcję na publikację dziennikarza. Monika Grzelka i Agnieszka Kula poddały analizie wypowiedź Kąckiego, starając się wskazać, w jaki sposób przekaz staje się narzędziem działania przemocowego, realizowanego w trzech płaszczyznach (tekstowej, nadawczej i odbiorczej). Badaczki pokazują zarówno wykorzystane mechanizmy modelowania relacji, jak i ich konsekwencje (m.in. w postaci znaczącej modyfikacji roli kobiety, która z ofiary staje się oprawczynią).

Jak widać, artykuły składające się na pierwszy numer „Annales UMCS. Sec. FF” potwierdzają, że sięgnięcie po szeroko rozumianą problematykę wartości otwiera przed badaczami możliwość interesujących ujęć interpretacyjnych, uzupełniając lukę w stanie badań różnych dyscyplin. Pokazuje także, iż współczesne odczytania dzieł i zjawisk funkcjonujących w kulturze tak dawnej, jak i współczesnej przynoszą interesujące ustalenia, zachęcające do dalszych poszukiwań.

Carrie Helms Tippen, Monika Gabryś-Sławińska

BIBLIOGRAFIA/REFERENCES

- Dauksza, Agnieszka. (2023). Wyprawa do tu-teraz. *Teksty Drugie*, 6, s. 33–56.
- Karcz, Andrzej. (2001). Kryzys badań literackich a po-poststrukturalistyczne propozycje. *Teksty Drugie*, 2, s. 156–167.
- Śleziński, Krzysztof. (2014). Filozofowie o kryzysie kultury. W: Jadwiga Gazda, Sławomira Ruchała (red.), *Filozoficzna refleksja nad kulturą jako próba odpowiedzi na problemy współczesności* (s. 9–25). Katowice: Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego.

